

MAŁGORZATA WOLAK
Stalowa Wola

ZMIANY W OPINII STUDENTÓW PEDAGOGIKI NA TEMAT PRACY PEDAGOGICZNEJ

Edukacja jest jednym z rozleglejszych obszarów życia społecznego. Nadzrędnym celem edukacji jest przybliżanie człowiekowi jego potencjalnych możliwości, wskazywanie form społecznych zachowań oraz ukazywanie bliższych i perspektywicznych celów życiowych wynikających z uznawanych przez społeczeństwo wartości, które przyjmują postać powinności, jakie wynikają dla każdego człowieka z faktu, że przynależy on do określonej społeczności. System edukacji nie mógłby funkcjonować bez nauczyciela, który zajmuje naczelną pozycję w jej strukturach. Nauczyciel jest jednym z pięciu zasadniczych elementów funkcjonujących w systemie edukacji, do których należy również zaliczyć: uczniów, ich rodziców, organ założycielski szkoły oraz państwową władzę oświatową. Nauczyciel wchodzi w rolę szczególnego typu „usługodawcy”, nastawionego na realizację potrzeb i aspiracji edukacyjnych pozostałych podmiotów systemu oświatowego¹.

Nauczyciel zawsze był i pozostaje nadal swoistym narzędziem, zależnym od nacisków społecznego otoczenia, od wzorów i norm wysoce stechniczowanej i konsumpcyjnej kultury. Tkwiąc w kulturze, jest instrumentem jej przekazu, zachowania i jej zmiany.

Nauczyciel staje się narzędziem w znaczeniu reaktywnego obiektu wpływów, gdy źródłem zmian edukacyjnych jest mechanizm sterowania zewnętrznego, sytuujący nauczyciela na pozycji realizatora zmiany określonej odgórnie, przez ośrodki wpływu i instancje decyzyjne, gdy nauczyciel czuje się niepewny swoich możliwości i nie znajduje w zawodzie potwierdzenia siebie jako wartości, jeśli czuje się bezradny, zagrożony perspektywą utraty miejsca pracy i poniżony ekonomicznie, kiedy ulega presji stałego sprawdzania siebie

---

¹ Por. A. T c h ó r z e w s k i, *Nauczyciel wobec wyzwań demokratycznej edukacji*, [w:] *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*, pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego, Warszawa 1997, s. 115-121.

jako narzędzia w określonym wykonawstwie oraz przejawia postawę wygodną, zdystansowaną wobec wysiłku i ryzyka niepowodzenia.

Jednak rzeczywista transformacja edukacji nie jest możliwa bez podmiotowego współdziałania nauczyciela, jego identyfikacji i zaangażowania. Podmiotowa autonomia nauczyciela wynika z racji wykonywanego zawodu. Każdy nauczyciel jest w pewien sposób wolny i autonomiczny w swoim działaniu dzięki wolności poznania i wolności wyboru własnego stylu bycia nauczycielem. Podmiotowa autonomia nauczyciela jest także wynikiem świadomego wyboru i podjęcia odpowiedzialności².

Praca zawodowa, jako podstawowa forma aktywności dorosłych, w istotny sposób wpływa na wszystkie wymiary osobowości. Doświadczenia życiowe osoby, podbudowane refleksją osobistą, są przenoszone na sytuacje zawodowe. Samoświadomość i samoocena nauczyciela przestaje być jego prywatną sprawą z chwilą wszczęcia interakcji z uczniami, co wynika z komunikacyjnego charakteru pracy nauczycielskiej. Samopoczucie nauczyciela nabiera też społecznej wartości i można je zdefiniować jako dobro cenne subiektywnie i obiektywnie. Niezwykle ważna jest więc nauczycielska samoświadomość, rozumiana jako poznawcza i wartościująca reprezentacja własnych odczuć, wyrażająca zadowolenie (bądź niezadowolenie) z siebie jako osoby autonomicznej o niepowtarzalnej indywidualności i tożsamości, świadomej własnej wartości oraz otwartej na dobro swych uczniów³.

Identyfikacja z zawodem jest zjawiskiem społecznie i moralnie pożądanym zwłaszcza w odniesieniu do zawodów pedagogicznych. Stopień akceptacji miejsca pracy stanowi ważny czynnik wydajności pracy, właściwej postawy do otoczenia, nade wszystko zaś wobec dzieci. W pewnych warunkach wysoki stopień akceptacji miejsca pracy może sprzyjać skutecznemu przeciwdziałaniu ujemnym zjawiskom w pracy dydaktycznej i wychowawczej, obniżeniu poziomu wykonywania pracy i etyki zawodowej, powstałym w wyniku wadliwego systemu płac, znerwicowanym i konfliktowym stosunkom interpersonalnym⁴. Osobisty stosunek do wykonywanego zawodu znajduje odzwierciedlenie w efektach pracy osiągniętych w tym zawodzie⁵.

---

² Por. A. K o t u s i e w i c z, *Percepcja przemian edukacyjnych w świadomości nauczycieli*, [w:] *Źródła inspiracji*, s. 61-73.

³ Por. J. C h m i e l e w s k a, *Samopoczucie zawodowe nauczycieli*, [w:] *Źródła inspiracji*, s. 74-90.

⁴ Por. Z. K o s y r z, *Adaptacja i jej przejawy w pracy młodego nauczyciela*, [w:] *Adaptacja młodego nauczyciela w zawodzie*, pod red. T. Wróblewskiej, Łowicz 1998, s. 18-41.

⁵ Por. H. C u d a k, *Czynniki motywujące wybór zawodu nauczyciela*, [w:] *Adaptacja młodego nauczyciela*, s. 77-87.

W sytuacji społecznej dyskusji nad zmianami systemu edukacji w Polsce podjęte zostały badania wśród studentów zaocznych na kierunku pedagogika. Jednym z podstawowych problemów badawczych jest stosunek studentów pedagogiki do pracy pedagogicznej. Celem podjętych badań jest określenie zmian zachodzących w opiniach o pracy pedagogicznej w toku wyższych studiów licencjackich i w sytuacji reformy oświaty i wychowania wśród osób wybierających zawód pedagoga oraz osób wykonujących już pracę w tym zawodzie. Pozytywny stosunek do zawodu przyczynia się z jednej strony do złagodzenia wielu porażek i rozczarowań w pracy pedagogicznej, z drugiej natomiast kształtuje coraz to nowe poszukiwania form pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej.

I. METODY BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA BADANYCH

Badania przeprowadzono w październiku 1994 roku i powtórzono je w kwietniu 1997 wśród studentów Filii WNS KUL w Stalowej Woli. Jednym z narzędzi tych badań była technika dyferencjału semantycznego, która jest połączeniem metody skalowania i asocjacyjnej. Technika ta dostarcza obiektywnych, ilościowych danych na temat konotacyjnego znaczenia pojęć⁶.

Skale polaryzowanych terminów zostały utworzone na podstawie badań sondażowych, w których studenci pedagogiki zostali poproszeni o wypisanie terminów związanych z pojęciem „praca pedagogiczna”.

Przyjęta do badań lista składała się z 24 przymiotników, które zostały spolaryzowane w 12 skal. Symbolem X badany zaznaczał na siedmiostopniowej skali miejsce odpowiadające temu, jak postrzega:

- w części 1: pracę pedagogiczną (praca pedagogiczna jest) – opis obrazu realnego;
- w części 2: własną, wykonywaną pracę (moja praca jest) – służy do opisu obrazu aktualnego;
- w części 3: pracy pożądaney (chciałbym, aby moja praca była) – opis obrazu idealnego.

Wszystkie trzy części zawierały taki sam zestaw przymiotników. Najniższe nasilenie danej cechy wynosi 1, a najwyższe 7.

---

⁶ Por. J. C z a p i ń s k i, *Dyferencjał semantyczny*, [w:] *Materiały do nauczania psychologii*, pod red. L. Wołoszynowej, seria III, t. 3, Warszawa 1978, s. 257-275.

Badaniami objęto zaocznych studentów pedagogiki, rozpoczynających studia, pochodzących z rejonu Polski południowo-wschodniej. Liczba respondentów na I roku studiów wynosiła 791 osób. Badania powtórzono na III roku studiów; przeprowadzono je wśród studentów kończących studia licencyjne (202 osoby). Liczba osób, które uczestniczyły w badaniach na I i III roku, wyniosła 185 studentów. Badaną grupę podzielono na podgrupy ze względu na zatrudnienie:

1. Osoby pracujące zawodowo w oświacie, głównie w szkołach (66%), przedszkolach (16%) i w innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych, takich jak ośrodki wychowawcze i rehabilitacyjne, domy dziecka, domy kultury, świetlice, internaty, sanatoria, szpitale, domy pomocy społecznej itp. Spośród nich przeważająca większość (86%) ukończyła szkoły pomaturalne, takie jak Studium Nauczycielskie, Studium Wychowania Przedszkolnego, Studium Pedagogiczne, a podejmowane studia zaoczne są uzupełnieniem wykształcenia do poziomu wyższego i formą doksztalcenia zawodowego. Osoby te mają własne doświadczenia pedagogiczne. Średni staż pracy wynosi w tej grupie 8 lat (od 1 roku do 26 lat pracy pedagogicznej). Łączenie pracy zawodowej ze studiami, a często również obowiązkami rodzinnymi, powoduje duże obciążenie.

2. Osoby niepracujące złożyły egzamin dojrzałości w ciągu 2 lat przed rozpoczęciem studiów, nie podjęły pracy zawodowej. Finansowo zależni od rodziców i wychowawców. Częściej są to osoby stanu wolnego. Podjęte studia pedagogiczne wiążą z decyzją wyboru drogi życiowej w zawodzie pedagoga.

II. REALNY, IDEALNY I AKTUALNY OBRAZ PRACY PEDAGOGICZNEJ U STUDENTÓW PRACUJĄCYCH I NIEPRACUJĄCYCH W ZAWODZIE PEDAGOGA W ZALEŻNOŚCI OD ETAPU STUDIÓW WYNIKI BADAŃ

Uzyskane wyniki badań studentów rozpoczynających studia pozwalają porównać realny, aktualny i idealny obraz pracy pedagogicznej, przedstawiony przez osoby pracujące w zawodach pedagogicznych (dalej nazywanych pedagogami) oraz porównać obraz realny i idealny osób niepracujących. Interesujące są różnice w pojmowaniu pracy pedagogicznej przez poszczególne grupy badanych.

Dane uzyskane od osób kończących pedagogiczne studia licencjackie pozwalają nie tylko porównać obraz realny, aktualny i idealny pracy pedagogicznej przedstawiony przez pedagogów oraz porównać obraz realny i idealny przedstawiony przez niepracujących, ale również uchwycić zmiany, jakie zaszły w opiniach o pracy pedagogicznej w toku studiów licencjackich i w zmieniającej się rzeczywistości społecznej, politycznej i ekonomicznej. Kierunki tych zmian zmuszają do refleksji zarówno samych pedagogów, jak i nauczycieli akademickich, nadzór pedagogiczny, resort edukacji i decydentów naszego życia społeczno-politycznego i gospodarczego.

W pierwszej części badań otrzymano wyniki dotyczące percepcji pracy pedagogicznej, wykonywanej i pożądanej, wśród pedagogów i niepracujących, rozpoczynających studia. **Praca pedagogiczna** została oceniona jako odpowiedzialna, wymagająca, użyteczna społecznie i celowa, ale jednocześnie niekorzystna materialnie i stresująca. Zgodnie z założeniami metody rangowania statystycznego, w opinii wszystkich studentów praca pedagogiczna wiąże się przede wszystkim z odpowiedzialnością. Niepracujący przywiązują większe znaczenie niż pedagodzy do społecznej użyteczności tej pracy. Pedagodzy zwracają większą uwagę niż niepracujący na twórczy jej charakter.

Tabela 1 zawiera dane liczbowe odnoszące się do oceny pracy pedagogicznej przez pedagogów i niepracujących na I roku studiów oraz różnice statystycznie istotne.

Tab. 1. Stosunek do pracy pedagogicznej studentów rozpoczynających studia

Praca pedagogiczna I rok	Niepracujący N = 422		Pedagodzy N = 369		t Studenta
	średnia	wariancja	średnia	wariancja	
1	2	3	4	5	6
Odpowiedzialna (nieodpowiedzialna)	1,10	0,15	1,10	0,11	-0,12
Wymagająca (niewymagająca)	1,25	0,41	1,17	0,21	2,14
Celowa (bezcelowa)	1,27	0,50	1,23	0,57	0,81
Użyteczna społ. (nieużyteczna społ.)	1,21	0,36	1,24	0,36	-0,71
Dobra (zła)	1,41	0,60	1,35	0,55	1,25
Trudna (łatwa)	1,73	1,22	1,43	0,83	4,07

1	2	3	4	5	6
Pasjonująca (nudna)	1,76	0,95	1,46	0,62	4,87
Twórcza (odtwórcza)	1,85	1,70	1,38	0,86	5,75
Satysfakcjonująca (niesatysfakcjonująca)	1,80	1,08	1,75	1,31	0,62
Przyjemna (nieprzyjemna)	1,77	0,95	1,63	0,92	2,05
Relaksująca (stresująca)	3,82	3,25	3,96	3,82	-1,02
Korzystna materialnie (niekorzystna materialnie)	4,54	3,08	5,35	3,06	-6,44

Źródło: badania własne przeprowadzone w 1994 roku

Różnice statystycznie istotne (liczone testem *t*-Studenta) zaznaczają się w 6 z 12 skal. Pedagodzy bardziej niż niepracujący krytycznie postrzegają aspekt materialny związany z wykonywaniem pracy pedagogicznej. Uważają jednak tę pracę za bardziej twórczą i pasjonującą, niż jawi się ona w opiniach niepracujących. Ponadto pedagodzy podkreślają wyższy niż niepracujący stopień trudności i wymagań, choć określają ją jako bardziej przyjemną, niż oceniają to niepracujący. Percepcja pracy pedagogicznej u pedagogów ma charakter bardziej pozytywny niż u niepracujących, z wyjątkiem oceny pedagogów o niekorzystnym materialnym zabezpieczeniu, wynikającym z wykonywania zawodu pedagoga.

Studenci rozpoczynający studia pedagogiczne określili również swój stosunek do **pracy idealnej**. Chcieliby oni, aby ich praca była: celowa, satysfakcjonująca, dobra, pasjonująca, użyteczna społecznie, twórcza, pasjonująca, odpowiedzialna, korzystna materialnie. Mniejsze znaczenie przypisują odczuwaniu przyjemności z wykonywanej pracy i nie mają jednoznacznej opinii co do stopnia trudności/łatwości przyszłej pracy.

Kolejność wskazywanych cech jest podobna u pedagogów i niepracujących. Na pierwszym miejscu w skali rangowej niepracujący umieścili satysfakcję, jaką powinna przynosić praca. Pedagodzy również wysoko ocenili tę cechę. Wyższe miejsce w kwalifikacji rangowej u pedagogów zajmuje odpowiedzialność. Zarówno pedagodzy, jak i niepracujący przypisują małe znaczenie odczuwaniu przyjemności z pracy, która to cecha została umieszczona na przedostatnim, jedenastym miejscu.

Tabela 2 pokazuje dane liczbowe na temat pracy, jaką chcieliby wykonywać pedagodzy i niepracujący oraz różnice statystycznie istotne, występujące w ich opiniach.

Tab. 2. Obraz pracy idealnej w opiniach studentów rozpoczynających studia

Chciałbym, aby moja praca była I rok	Niepracujący N = 422		Pedagodzy N = 369		t Studenta
	średnia	wariancja	średnia	wariancja	
Odpowiedzialna (nieodpowiedzialna)	1,75	1,20	1,42	0,85	4,55
Wymagająca (niewymagająca)	2,37	2,19	1,83	1,67	5,48
Celowa (bezczelowa)	1,14	0,25	1,12	0,21	0,60
Użyteczna społ. (nieużyteczna społ.)	1,21	0,33	1,22	0,40	-0,26
Dobra (zła)	1,14	0,30	1,13	0,25	0,25
Trudna (łatwa)	4,57	3,63	4,93	4,15	-2,55
Pasjonująca (nudna)	1,16	0,24	1,18	0,29	-0,53
Twórcza (odtwórcza)	1,45	0,87	1,28	0,57	2,85
Satysfakcjonująca (niesatysfakcjonująca)	1,14	0,24	1,18	0,28	-0,87
Przyjemna (nieprzyjemna)	2,12	1,45	1,85	1,36	3,11
Relaksująca (stresująca)	1,63	0,96	1,56	0,96	0,99
Korzystna materialnie (niekorzystna materialnie)	1,73	1,35	1,58	1,28	1,81

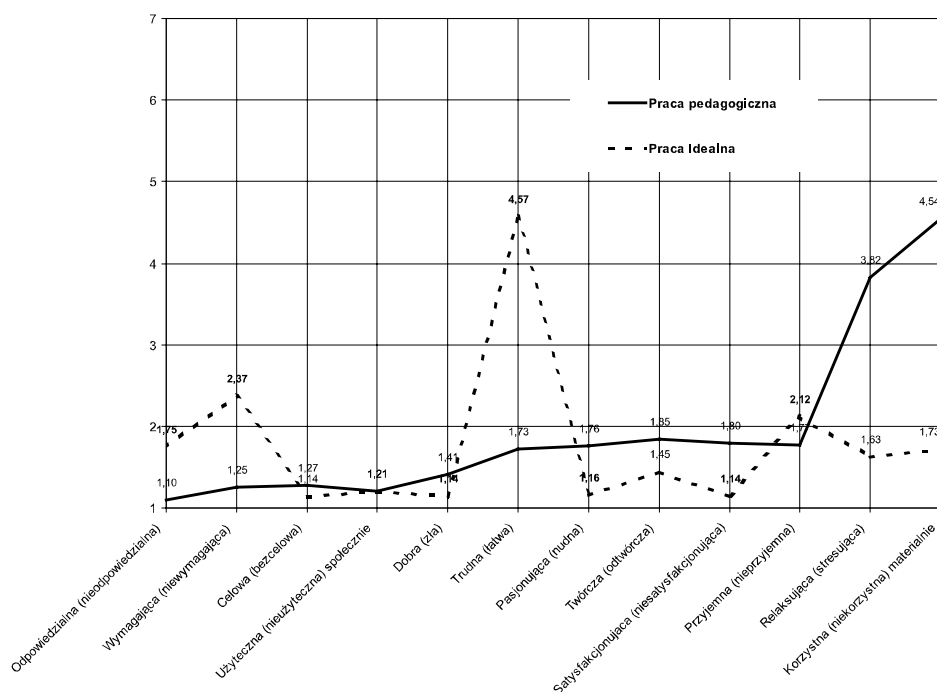
Źródło: badania własne przeprowadzone w 1994 roku

W porównaniu z niepracującymi pedagodzy mają większą świadomość wymagań i odpowiedzialności związanych z pracą pedagogiczną; uwidacznia się to w obrazie idealnym pracy. Chcieliby jednak, aby ich praca była przyjemniejsza, bardziej twórcza i łatwiejsza, niż podkreślają to niepracujący.

Dane uzyskane w badaniach wśród studentów rozpoczynających studia pedagogiczne dają możliwość porównania obrazu realnego i idealnego w grupie osób niepracujących i pracujących pedagogów.

Niepracujący byli zgodni w ocenie społecznego znaczenia pracy pedagogicznej. Zarówno w obrazie realnym, jak i idealnym ta cecha zajmuje wysoką pozycję znaczeniową. Natomiast przeciwstawne opinie zaznaczyły się w trzech skalach. I tak, w obrazie realnym postrzegają pracę pedagogiczną jako niekorzystną materialnie, trudną i stresującą. W obrazie idealnym – chcieliby, aby praca była materialnie satysfakcjonująca, łatwa i niestresująca. W sferze życzeniowej – według opinii niepracujących – pozostaje również,

aby praca była mniej wymagająca i mniej odpowiedzialna, ale bardziej pasjonująca, satysfakcjonująca i twórcza. Wykres 1 obrazuje graficznie ich opinie. Na wykresie liczbie „1” odpowiadają przymiotniki podane na osi X, liczbie „7” natomiast – przymiotniki w nawiasach.

Wykres 1. Obraz realny i idealny pracy pedagogicznej w opinii studentów niepracujących, rozpoczynających studia

Opinie **pedagogów** z I roku studiów dotyczyły obrazu realnego, aktualnego i idealnego pracy pedagogicznej. Według nich, wykonywana praca wiąże się z dużą odpowiedzialnością, wymaga wysokich kwalifikacji, jest społecznie potrzebna i celowa, ale stresująca i niesatysfakcjonująca materialnym uposażeniem.

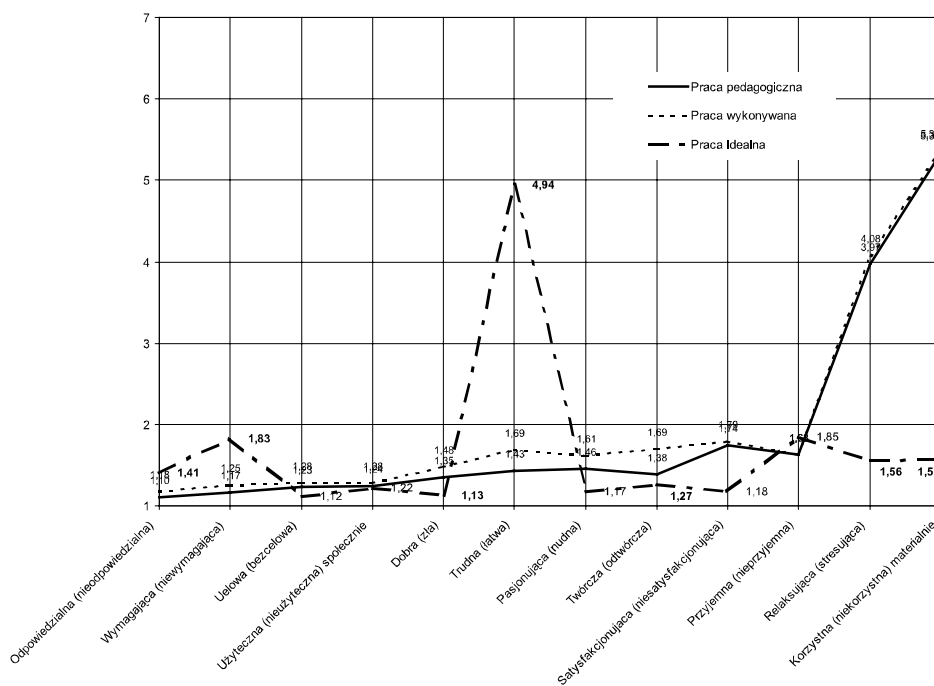
W obrazie realnym i aktualnym kolejność wskazywanych przez studentów pracujących cech jest podobna. Obliczone różnice statystyczne wskazują, że wykonywana praca jest postrzegana bardziej krytycznie – jako mniej twórcza i mniej pasjonująca – choć wiąże się ona z mniejszą odpowiedzialnością i jest mniej wymagająca. Nie ma dużych kontrastów w ogólnej percepcji abstrak-

cyjnie pojmowanej pracy pedagogicznej (obraz realny) i pracy wykonywanej (obraz aktualny).

Porównując natomiast obraz realny i aktualny z idealnym zaznaczają się sprzeczne opinie na trzech skalach. O ile praca pedagogiczna i wykonywana została oceniona jako niekorzystna materialnie, trudna i stresująca, o tyle w obrazie idealnym pedagodzy postulują, aby była ona korzystna materialnie, łatwa i pasjonująca. Podobne opinie wyrażali studenci niepracujący. Graficzną ilustrację tych wyników przedstawia wykres 2.

Pedagodzy chcieliby również, aby praca była bardziej satysfakcjonująca i pasjonująca, ale mniej wymagająca, mniej odpowiedzialna, bardziej celowa i twórcza. Zwłaszcza w porównaniu pracy wykonywanej z idealną wysuwają postulat, aby była bardziej twórcza i mniej odpowiedzialna. Pedagodzy w obrazie idealnym małą wagę przywiązują do odczuwania przyjemności z pracy. Świadczy o tym fakt, że w obrazie realnym i aktualnym cecha ta jest oceniana wyżej.

Wykres 2. Obraz realny, aktualny i idealny pracy pedagogicznej w opinii pedagogów rozpoczynających studia

Powtórzenie badań pod koniec studiów miało na celu potwierdzenie wyników uzyskanych w 1994 roku, kierunku zmian i uchwycenie różnic. Lata między rokiem 1994 a 1997 to okres wielkich przemian społeczno-ekonomicznych i politycznych. Dotyczą one również reformy edukacji. Wśród nowych zjawisk w sferze oświaty można wymienić: pluralizm (również organizacyjny), odradzanie się szkolnictwa prywatnego i społecznego na nowych zasadach, nowe plany i programy nauczania, nowe podręczniki i możliwość ich wyboru, powrót nauki religii do szkół, zmiana roli administracji szkolnej, decentralizacja, podporządkowywanie szkół władzom terenowym, nowe zasady partnerskiej współpracy z rodzicami, nowe podstawy prawne szkolnictwa i zapowiedzi dalszych zmian legislacyjnych w tej dziedzinie. Na to nakłada się groźba bezrobocia, realny spadek stopy życiowej, tracenie przez nauczycieli niektórych przywilejów zawodowych oraz ogromny szum aksjologiczny w sferze wartości wychowawczych, wzorów osobowych i autorytetów⁷.

W trakcie studiów badani zapoznają się z nowymi zjawiskami, z nowymi publikacjami, nowymi wynikami badań, nowym czasopiśmiennictwem. Nabywają umiejętności samodzielnego poszukiwania, doboru i studiowania literatury. Zdobywają również wykształcenie ogólne, które umożliwia im zrozumienie zasad funkcjonowania świata, jest podstawą osądu różnych zjawisk i warunkiem adaptacji do nowych dokonujących się głębokich przemian. Ważną rolę spełniają przedmioty filozoficzne i światopoglądowe, które ułatwiają odnalezienie sensu i wartości w chaosie aksjologicznym. Przedmioty specjalistyczne i metodyczne pomagają w przezwyciężaniu trudności zawodowych i usprawniają warsztat pracy pedagogów.

W przeobrażającej się rzeczywistości uległy również zmianie opinie badanych na temat pracy pedagogicznej, wykonywanej i postulowanej. Uzyskane wyniki są niezwykle ciekawe, pełnią funkcję diagnostyczno-prognostyczną. Kierunki zmian budzą refleksje nad przyszłością polskiej edukacji.

Według danych uzyskanych w badaniach, studenci pedagogiki kończący studia licencjackie postrzegają **pracę pedagogiczną** jako celową, odpowiedzialną, wymagającą, użyteczną społecznie i trudną oraz niesatysfakcjonującą materialnie i stresującą. Ogólny obraz pracy pedagogicznej nie zmienił się w okresie trzech lat. Jednak na trzecim roku studiów pedagodzy podkreślali znaczenie wymagań, jakie stawia praca pedagogiczna, oraz wysoki stopień jej trudności. Natomiast niepracujący zwracali większą uwagę na celowość i spo-

---

⁷ Por. B. R a t u ś, *Adaptacja i antycypacja nauczycieli w nowych warunkach ustrojowych*, [w:] *Adaptacja młodego nauczyciela w zawodzie*, pod red. T. Wróblewskiej, Łowicz 1998, s. 243-250.

teczną użyteczność tej pracy. O ile na I roku studiów różnice istotne statystycznie zaznaczyły się w sześciu skalach przymiotników pomiędzy percepcją niepracujących a pedagogów, o tyle wśród kończących studia różnice takie występują tylko w dwóch skalach: dla niepracujących celowość pracy pedagogicznej jest najistotniejszą cechą, natomiast studenci pracujący wyraźnie wskazują na zaniedbania w sferze materialnej. W opiniach niepracujących uwidacznia się jednak zmiana w ocenie niekorzystnych aspektów pracy pedagogicznej.

Percepcja pedagogów – w porównaniu ze studentami z I rokiem studiów – ma charakter bardziej krytyczny. Uważają oni pracę pedagogiczną za trudniejszą, przypisują jej mniejsze znaczenie społeczne, jak również mniejsze odczucie przyjemności.

Dane liczbowe i statystycznie obliczone różnice przedstawia tab. 3. Uwzględnia ona dane tylko tych osób, które uczestniczyły w badaniach na początku i na końcu studiów, toteż ich liczba ograniczyła się do 185, tj. 90 studentów niepracujących i 95 pracujących pedagogów.

Tab. 3. Opinie o pracy pedagogicznej studentów pedagogiki kończących studia licencjackie

Praca pedagogiczna	Niepracujący N = 90			Pedagodzy N = 95			Niepracujący – pedagodzy	
	I rok	III rok	<i>t</i> -Studenta	I rok	III rok	<i>t</i> -Studenta	I rok	III rok
	średnia	średnia		średnia	średnia		<i>t</i> -Studenta	<i>t</i> -Studenta
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Odpowiedzialna (nieodpowiedzialna)	1,08	1,18	-1,66	1,03	1,11	-1,75	-0,12	0,83
Wymagająca (niewymagająca)	1,26	1,22	0,41	1,09	1,11	-0,23	2,14	1,43
Celowa (bezelowa)	1,18	1,07	1,69	1,24	1,22	0,20	0,81	-2,53
Użyteczna społecznie (nieużyteczna społecznie)	1,13	1,21	-0,57	1,11	1,25	-2,36	-0,71	-0,85
Dobra (zła)	1,33	1,29	0,43	1,33	1,43	-1,02	1,25	-1,37
Trudna (łatwa)	1,77	1,47	1,95	1,54	1,18	2,95	4,07	1,97
Pasjonująca (nudna)	1,70	1,71	-0,09	1,45	1,66	-1,81	4,87	-0,63
Twórcza (odtwórcza)	1,84	1,69	0,90	1,47	1,60	-0,83	5,75	0,24

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Satysfakcjonująca (niesatysfakcjonująca)		1,72	1,69	0,23	1,79	1,86	-0,49	0,62	-1,89
Przyjemna (nieprzyjemna)		1,67	1,86	-1,39	1,66	2,00	-2,36	2,05	-1,88
Relaksująca (stresująca)		3,60	3,87	-1,07	4,06	4,01	0,19	-1,02	-0,85
Korzystna materialnie (niekorzystna materialnie)		4,20	4,99	-3,26	5,35	5,34	0,04	-6,44	-2,13

Źródło: badania własne przeprowadzone w 1997 roku

Interesującym problemem była również percepcja **pracy idealnej** wśród kończących studia. Pedagodzy uważają, że praca powinna być celowa, satysfakcjonująca, użyteczna społecznie, pasjonująca, przyjemna, łatwa, ale również odpowiedzialna i twórcza. Podobne opinie wyrażają niepracujący, choć ranga wymienianych cech jest różna. Niepracujący przywiązują większe znaczenie do tego, że praca powinna być wykonywana z pasją, z przyjemnością i być materialnie satysfakcjonująca. Dla pedagogów większą rolę odgrywa satysfakcja i wiążą ją z większą odpowiedzialnością. Niepracujący obawiają się zbyt dużej odpowiedzialności.

Zarówno w opiniach pedagogów, jak i niepracujących cecha twórczości zajmuje daleką pozycję. Wydaje się, że nie są gotowi wprowadzać własnych innowacji do pracy i nie przywiązują do tego wagi.

W toku studiów przeobrażeniu uległy natomiast oceny odczucia przyjemności z wykonywanego działania. Pedagodzy, choć w większym jeszcze stopniu niepracujący, chcieliby czerpać przyjemność z pracy. W percepcji niepracujących znaczenie przyjemności wzrosło, zbliżając się do wartości ocen satysfakcji.

Tab. 4. Obraz idealny pracy wśród studentów kończących studia licencjackie

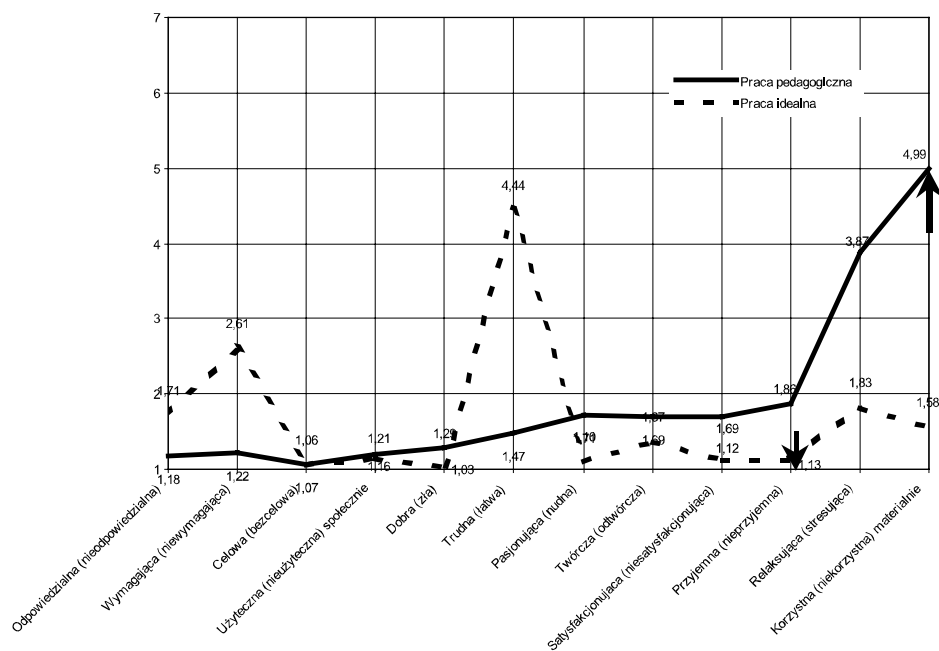
Chciałbym, aby moja praca była	Niepracujący N = 90			Pedagodzy N = 95			Niepracujący – pedagodzy	
	I rok	III rok	t Studenta	rok	III rok	t Studenta	I rok	III rok
	średnia	średnia		średnia	średnia		t Studenta	t Studenta
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Odpowiedzialna (nieodpowiedzialna)	1,69	1,71	-0,15	1,33	1,33	0,00	4,55	3,14
Wymagająca (niewymagająca)	2,71	2,61	0,44	1,84	1,96	-0,70	5,48	3,20
Celowa (bezelowa)	1,08	1,06	0,55	1,07	1,04	0,70	0,60	-0,85

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Użyteczna społecznie (nieużyteczna społecznie)	1,14	1,16	-0,15	1,15	1,11	0,64	-0,26	0,61
Dobra (zła)	1,14	1,03	1,70	1,07	1,07	0,00	0,25	-1,56
Trudna (łatwa)	4,80	4,44	1,26	4,76	4,54	0,80	-2,55	-0,32
Pasjonująca (nudna)	1,17	1,10	1,01	1,13	1,12	0,18	-0,53	-1,43
Twórcza (odtwórcza)	1,31	1,37	-0,48	1,19	1,29	-1,19	2,85	-0,47
Satysfakcjonująca (niesatysfakcjonująca)	1,08	1,12	-0,78	1,09	1,08	0,21	-0,87	0,90
Przyjemna (nieprzyjemna)	1,97	1,13	6,56	1,87	1,21	4,98	3,11	-1,77
Relaksująca (stresująca)	1,58	1,83	-1,66	1,56	1,71	-1,06	0,99	0,62
Korzystna materialnie (niekorzystna materialnie)	1,61	1,58	0,24	1,49	1,45	0,32	1,81	0,16

Źródło: badania własne przeprowadzone w 1997 roku

W opiniach studentów niepracujących celowość pracy oraz jej użyteczność społeczna zajmują bardzo wysoką pozycję. Ocena tych cech zarówno w obrazie realnym, jak i idealnym jest zbliżona. Natomiast sprzeczne opinie wyrażają w trzech sferach: oceniają pracę pedagogiczną jako niekorzystną materialnie, a chcieliby, aby praca dawała im materialne zabezpieczenie potrzeb; duży stopień trudności pragną zastąpić łatwymi sposobami radzenia sobie w sytuacjach pedagogicznych; stresy towarzyszące pracy pedagogicznej przeciwstawiają psychicznemu zrelaksowaniu. Te biegunowo różne opinie widoczne były już na początku studiów i nie uległy zmianie w okresie trzech lat studiowania.

W sferze życzeniowej pozostaje, aby praca była mniej wymagająca i mniej odpowiedzialna. Równocześnie chcieliby ją wykonywać z pasją, czerpać przyjemność i satysfakcję w większym stopniu niż uważają, że przynosi praca pedagogiczna. Graficznie ilustruje to wykres 3. Istotne zmiany oraz ich kierunek, które zaszły w opiniach niepracujących, zostały zaznaczone na wykresie strzałkami.

Wykres 3. Obraz realny i idealny pracy pedagogicznej w opinii niepracujących kończących studia

W porównaniu z opiniami na I roku studiów, niepracujący nadal przypisują wysokie oceny celowości i społecznej użyteczności pracy. Studia, wskazując na prafunkcję społeczeństwa, jaką jest wprowadzanie młodego pokolenia w życie społeczne, utwierdziły w nich przeświadczenie o znaczeniu wychowania i nauczania dla społeczeństwa.

Interesujące zmiany nastąpiły w ocenie twórczości. Zaskakująco nisko oceniana cecha ta wskazywana była na dalszym miejscu w skali rangowej, jednak w trakcie studiów znaczenie jej wzrosło. Zarówno w obrazie realnym pracy pedagogicznej, jak i idealnym wartość twórczości zwiększyła się.

Największe rozbieżności nastąpiły w pojmowaniu przyjemności związanej z pracą. Rozpoczynający studia studenci niepracujący ocenili pracę pedagogiczną jako raczej przyjemną, ale w ocenie, jaką pracę chcieliby wykonywać, określili tę cechę poniżej wartości, jaką przypisali pracy pedagogicznej, uznając ją raczej za neutralną lub nieważną. W toku studiów przekonali się, że praca może wiązać się z osobistą przyjemnością, dlatego w badaniach na III roku studiów oczekiwania, że praca będzie przyjemna znacznie wzrosły zarówno w stosunku do oceny pracy pedagogicznej, jak i do opinii wyrażanych na I roku.

Największy dysonans w opiniach na I roku między obrazem realnym a idealnym zarysował się w ocenie korzyści materialnych. Przeciwwstawienie sądu niezgodnego z oczekiwaniami materialnego wynagrodzenia za pracę nabrało wyrazu jeszcze bardziej niż na III roku, gdzie oczekiwania materialne wzrosły, a ocena realna stała się bardziej krytyczna. Należy również zwrócić uwagę, że obliczone testem *t*-Studenta różnice statystycznie istotne między obrazem realnym a idealnym zmniejszyły znacznie swoją wartość.

Pracujący studenci pedagogiki określają wykonywany przez siebie zawód jako odpowiedzialny, celowy, wymagający, użyteczny społecznie, trudny, niekorzystny materialnie i stresujący. W ciągu trzech lat opinie te zmieniły się na bardziej niekorzystne. Pedagodzy mają mniejsze poczucie, że wykonywany przez nich zawód jest użyteczny społecznie. Może wiązać się to z wejściem większego pluralizmu edukacyjnego w Polsce w tym okresie, jak również z nasilającymi się zjawiskami patologii, agresji i nieprzystosowania wśród wychowanków. Pedagodzy pracują więc z mniejszym zaangażowaniem, choć oceniają, że praca jest łatwiejsza, niż określili ją na I roku studiów. Może to być związane z nabyciem dodatkowej wiedzy specjalistycznej i metodycznej lub... rutyną w wyniku powtarzania tych samych czynności.

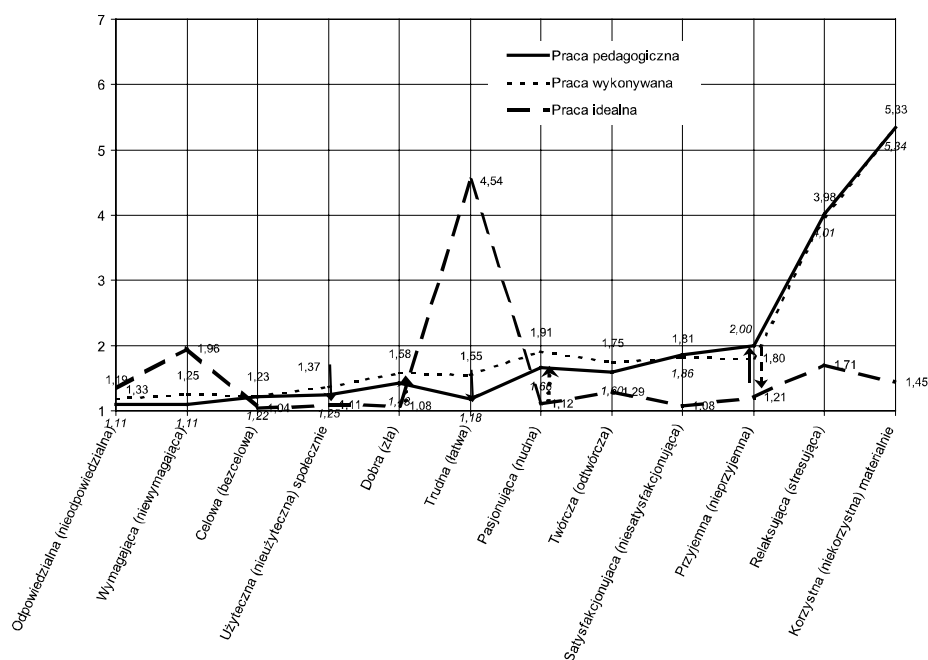
Percepcja pracy pedagogicznej u pedagogów jest zbliżona do ocen wykonywanej pracy. Jednak wykres 4 ilustruje, iż linia obrazu aktualnego wznosi się nad linię obrazu realnego. O ile pedagogzy krytycznie ustosunkowują się do cech pracy pedagogicznej, o tyle własną pracę oceniają w jej tle. Uważają np., że praca pedagogiczna jest wymagająca, a swoją wykonywaną pracę oceniają jako mniej wymagającą; praca pedagogiczna jest trudna – ich praca jest łatwiejsza; praca pedagogiczna jest pasjonująca – ich praca jest mniej pasjonująca. Zarówno wymagania, jak i zalety pracy wykonywanej są oceniane bardziej liberalnie. Obniżają wymagania, ale również nie doceniają zalet. Podobne tendencje zaznaczyły się na początku studiów. Na I roku widoczna jest największa rozbieżność w ocenie cechy twórczości na niekorzyść pracy wykonywanej. Jednak na III roku różnica ta jest nieistotna statystycznie. W trakcie studiów różnice między pracą pedagogiczną a wykonywaną zmniejszyły się, głównie jednak dlatego, że oceny pedagogów są bardziej krytyczne w stosunku do pracy pedagogicznej. Wysoka ocena wymagań społecznych stawianych pracy pedagogicznej nie zmieniła się, a nawet wzrosła w ciągu trzech lat, natomiast niedoceniane są takie cechy pozytywne, jak twórczość, pasja, satysfakcja, przyjemność.

Obraz idealny różni się od obrazu realnego i aktualnego w opinii pedagogów. Przeciwwstawne opinie zaznaczają się co do korzyści materialnych; chcieliby oni, aby wynagrodzenie materialne za pracę było satysfakcjonujące.

Zwracają uwagę, że jest ona stresująca, co utrudnia jej wykonywanie. Chcą, aby praca była łatwiejsza – nieprzewidywalne sytuacje wychowawcze nie pozwalają na stosowanie wyuczonych zachowań, metod czy technik – oraz by stawiane im wymagania były mniejsze. Tak duże rozbieżności między obrazem realnym a idealnym wskazują na podstawowe trudności związane z pracą wychowawczą.

Jednocześnie zbliżone są opinie co do celowości pracy pedagogicznej, jej społecznego znaczenia i nałożonej odpowiedzialności. W sferze życzeniowej pozostaje, by przynosiła ona więcej osobistego zadowolenia, satysfakcji i przyjemności. Graficzne porównanie ilustruje wykres 4.

W toku studiów i przemian zachodzących w życiu społeczno-ekonomicznym i politycznym oraz reform edukacji nastąpiły pewne zmiany w opiniach pedagogów na temat pracy pedagogicznej. Nie zmieniły się ogólne tendencje w ocenie pracy pedagogicznej, ale zachodzące zmiany lub ich brak, są sygnałem do refleksji i postulatem podjęcia działań reformatorskich w edukacji. Różnice istotne statystycznie zostały oznaczone na wykresie 4 strzałkami.

Wykres 4. Obraz realny, aktualny i idealny pracy pedagogicznej w opinii pedagogów kończących studia

Obraz idealny pracy ma charakter stabilny. Wzrosło jedynie znaczenie przyjemności, które można czerpać z wykonywania pracy pedagogicznej.

W obrazie realnym i aktualnym ogólne tendencje pozostały niezmiennione. Nie uległa zmianie krytyczna ocena materialnego zabezpieczenia ani stresu w pracy. Zmiany wprowadzone w oświacie nie przyczyniły się również do obniżenia stopnia trudności wykonywanej pracy, a nawet jest ona odbierana jako trudniejsza. Obniżyła się natomiast ocena znaczenia społecznego, jaką pedagodzy przypisują pracy pedagogicznej. Niżej oceniane są również cechy przynoszące osobiste zadowolenie, przyjemność płynąca z pracy czy zafascynowanie.

Można przypuszczać, że wynika to ze zmian wprowadzanych przez reformę edukacji do szkół. Opinie bowiem studentów niepracujących, choć mają ten sam charakter, to graficzna linia obrazu realnego na III roku studiów przebiega poniżej linii tego obrazu na I roku, zbliżając się do wyższych wartości pracy, odnoszących się do własnego zadowolenia i czerpania przyjemności z pracy pedagogicznej. Wśród pedagogów linia wykresu na tym odcinku na III roku wzniosła się nad linię na I roku ku bardziej negatywnym ocenom.

Opinie odnoszące się do społecznych wymagań pracy pedagogicznej, wyznaczone cele, odpowiedzialność, stawiane wymagania są wysoko oceniane przez pedagogów i niepracujących, a w toku studiów potwierdziły swoje znaczenie.

III. WNIOSKI

Biorąc ogólnie, oceny studentów pedagogiki na temat pracy pedagogicznej są pozytywne. Świadczy to o ich świadomym wyborze zawodu i pozytywnym stosunku do pracy.

Osoby pracujące w zawodach pedagogicznych postrzegają pracę bardziej pozytywnie, doceniając zwłaszcza jej charakter twórczy i satysfakcję płynącą z wykonywanego zawodu. Jednak w większym stopniu niż studenci niepracujący podkreślają rosnące wymagania i odpowiedzialność.

Studia przyczyniły się do uświadomienia społecznego znaczenia tej pracy, jak również do podniesienia znaczenia własnego zadowolenia, jakie może przynosić działalność pedagogiczna.

Zmieniająca się sytuacja w państwie polskim oraz przeprowadzane reformy edukacyjne wprowadzają poczucie niepewności wśród pracujących studentów, co odbija się niekorzystnie na ich ogólnej percepcji pracy pedagogicznej.

Postulowane przez studentów kierunki zmian to przede wszystkim poprawa ich sytuacji materialnej, również załagodzenie sytuacji stresowych w pracy.

Przeprowadzone badania nie mają charakteru ostatecznych rozstrzygnięć. Są głosem w dyskusji na temat zachodzących przemian, głosem osób pracujących w oświacie i wychowaniu oraz przygotowujących się do tej pracy. Badania mogą stanowić podstawę refleksji dla pedeutologów nad kształceniem motywacji i stosunku do pracy wśród studentów przygotowujących się do pracy pedagogicznej.

BIBLIOGRAFIA

- Adaptacja młodego nauczyciela w zawodzie, pod red. T. Wróblewskiej, Łowicz 1998.
K r ó l I., P i e l a c h o w s k i J.: Nauczyciel i jego warsztat pracy, Poznań 1997.
Kształcenie nauczycieli w kontekście integracji europejskiej, pod red. M. Ochmańskiego, Lublin 1997.
P o l a k K.: Nauczyciel, twórczość, promocja. Wybrane uwarunkowania modernizacji oświaty, Kraków 1997.
Wartości – społeczeństwo – wychowanie. Studia z pedagogiki społecznej, pod red. F. Adamskiego, Kraków 1995.
Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej, pod red. H. Kwiatkowskiej, T. Lewowickiego, Warszawa 1997.

THE CHANGES IN PEDAGOGY STUDENTS' OPINIONS AS REGARDS PEDAGOGICAL WORK

S u m m a r y

Education is one of the most important and the broadest areas of social life. The teacher is the principal element of education. His identification with his profession is a socially and morally expedient phenomenon, for it affects the way he works and helps him adopt a proper attitude to his surrounding.

Research has been conducted on the opinion held by extramural students of pedagogy. Two groups have been distinguished among the respondents: those who work in education and those who do not work there.

Generally speaking, pedagogy students are positive about pedagogical work. They emphasize high social requirements about this job, they assess it as responsible, demanding commitment, social useful and purposeful. At the same time, they point that from the material point of view it is disadvantageous and stressful. Educators are more critical than those who do not work in education about the material aspect connected with pedagogical work. They think that this job is more creative and fascinating, whereas those who do not work in education hold different opinions. Moreover, educators stress, unlike those who do not work in education, that the level of difficulties and requirements is much higher. However, they define this job as more pleasant.

The findings of the research repeated three years later, with all the transformations in education that we have witnessed, among the same students before graduation, are similar. The differences in the manners educators and non-educators perceive this job are smaller than it was in the first part of the research. Educators, however, stress the importance of requirements as regards pedagogical work and the high degree of difficulties. Now the non-educators the purposefulness and social utility of pedagogical work is the most essential feature of pedagogical work. Those who work in education do not hesitate to point to neglect in the material sphere and this opinion is shared by the non-educators.

The interesting part of the research show the opinions about an ideal job. The students would like their job to be purposeful, satisfactory, social useful, fascinating, pleasant, easy, and also responsible and creative. The contradictory opinions about the real and ideal images can be found especially as regards material profits. The respondents would like their job to provide financial security. Pedagogy students say that it is stressful, which makes it difficult to perform it. They want it to be easier and the requirements should be lower. As regards their wishful thinking, they want this job to bring them personal satisfaction and pleasure.

The opinions pedagogy students hold about a pedagogical job and an ideal job as well as the changes of their perception should make us reflect and postulate some reformatory measures in education.

Translated by Jan Kłos